

موسسه طبیعت

تحقیق درس گیاهان

استاد محترم: آقای مجید اسکندری

فراگیر: پدram خلیلی

دوره ۳۹ اکوتوریسم

Nannorrhops ritchiana

نخل ایرانی - داز

مقدمه

ایران، کشوری چهار فصل است. به دلیل موقعیت جغرافیایی خاص ایران، قرارگیری آن بین دو دریا، توپوگرافی خاص آن و بسیاری از عوامل دیگر، گونه های جانوری و گیاهی خاص و منحصر به فردی در جای جای کشورمان ایران یافت می شود. تنوع گیاهی ایران آنقدر گسترده است که آن را در بین کشورهای دیگر منطقه خاور میانه منحصر به فرد می کند.

کشور ایران به دلیل تنوع آب و هوایی زیاد و توپوگرافی منحصر به فردش، از نظر پوشش گیاهی بسیار غنی است. در واقع هر نقطه از کشور گیاه مخصوص به خودش را دارد. مناطق کویری گیاهان شورپسند و مناطق کوهپایه ای گیاهان خودروی کوهپایه ای دارند. در واقع هم اکنون حدود ۲۵۰۰ گونه بومی گیاهان در ایران شناسایی شده است که تنها کمی از آن ها مورد تحقیق قرار گرفته اند.

نخل یا **مُوخ** عنوانی است که به گیاهانی از خانواده های مختلف اطلاق می شود. بیش از همه گیاه خرما به نام نخل معروف است.

گونه نخل خرما در سال ۱۷۵۳ توسط آقای لینه (Linnaeus) نامگذاری علمی و معرفی شد. موطن اصلی نخل نواحی شبه استوایی با میزان بارندگی کم است که میزان آب جهت آبیاری این گیاه کافی باشد.

گسترده گی گونه خرما عمدتاً در نیمکره شمالی و در کشورهای ایران، پاکستان، عراق، عربستان و سایر کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس همچنین بیشتر کشورهای شمال آفریقا و ایالات متحده آمریکا است و در نیمکره جنوبی نیز به طور پراکنده دیده می شود.

نخلستان های ایران در استان های جنوبی: فارس، خوزستان، بوشهر، هرمزگان و کرمان پراکنده شده اند که سهم هرمزگان در شهرستان حاجی آباد مخصوصاً رقم تجاری پیارم بیش از سایر مناطق کشور می باشد و به شکل منحصر به فردی فقط رقم پیارم در شهرستان حاجی آباد دارای محصول می شود. در استان خوزستان خرما برجی، گنطار و سایر یا سعمران در استان بوشهر خرما کیبکاب و در استان هرمزگان شهرستان حاجی آباد خرما پیارم معروفیت بیشتری دارند.

تیره نخلیان (Arecaceae) گیاهانی هستند درختی، درختچه ای یا بالارونده، خاردار، باریک های بزرگ و چین خورده، دارای تقسیمات پری یا پنجه ای؛ گل آذین گوشتدار، پانیکول یا سنبله، اغلب دارای براکته های اسپات مانند، گل های یک یا دو جنسی، منظم، ۶ گلپوش آزاد یا پیوسته گوشتدار، ۶ پرچم یا بیشتر، معمولاً ۳ برچه پیوسته و ندرتاً آزاد، یک تخمک، تخمدان فوقانی ۱ تا ۳ خانه ای، ۳ تخمک و میوه سته، و گاهی بسیار بزرگ. این گیاهان

بومی نواحی گرمسیری هستند. در گوش بندری (لهجه بندرعباسی) که در بخش اعظمی از هرمزگان رایج است به این درخت مغ گفته می‌شود که کلمه‌ای باستانی است.

در ایران کشت نخل همزمان با تشکیل حکومت هخامنشیان رونق گرفت. ارقام خرماي ایران بیش از ۴۰۰ رقم است و نقاط کشت خرما عبارتند از: خوزستان، بوشهر، فارس، سیستان و بلوچستان، کرمان، هرمزگان و... شمالی‌ترین نقاط کشت این درخت در ایران قصر شیرین و دره فرخی در حدود ۱۵ کیلومتری شمال غربی خور است

داز یا نخل پاکوتاه ایرانی. *Nannorrhops ritchiana*.

خصوصیات گیاهشناسی:

"داز" یا "نخل پاکوتاه ایرانی" از درختان بومی ایران و جنوب غربی آسیا است. در گوش محلی به گیاه نر آن، پورک و به پایه ماده آن، داز می‌گویند. به داز در افغانستان، مرز گفته می‌شود.

گیاه داز، نخلی درختچه مانند و پاکوتاه، با چندین ساقه فرعی و یک تنه اصلی است. ساقه‌ها به کندی رشد کرده و اغلب رشدشان به طور همزمان می‌باشد. این ساقه‌ها به یک تا دو متر طول می‌رسند. این نخل از جمله نخل‌های بادبزی به شمار می‌آید که دارای برگ‌های طویل، دم‌برگ‌هایی بدون خار و برگچه‌هایی که شکل بادبزن را ایجاد می‌کنند، می‌باشد. هر برگ دارای ۲۰ تا ۳۰ برگچه به طول ۱۲ تا ۳۰ سانتیمتر است. رنگ برگ‌ها به رنگ سبز مایل به زرد، سبز - آبی تا سبز - خاکستری است.

گل‌ها در گل‌آذین‌های خوشه‌ای، طویل به طول بیش از ۳ متر و در انتهای ساقه‌ها ظاهر خواهند شد. این گیاه معمولاً دوپایه بوده که گل‌های نر و ماده به صورت جدا از هم و روی پایه‌های جداگانه‌ای تشکیل می‌شوند. میوه‌ها به رنگ قهوه‌ای و از نوع شفت می‌باشند. ساقه‌های فرعی این گیاه مونوکارپیک هستند. بدین معنی که این ساقه‌ها پس از گلدهی از بین خواهند رفت. در این صورت گیاه رشد خود را با تولید جوانه‌های ساقه‌ای جدید و تولید ساقه‌های گل‌دهنده جدید ادامه می‌دهد.

طبقه‌بندی علمی

گیاهان: سلسله

طبقه‌بندی نشده: گیاهان گلدار

طبقه‌بندی نشده: تک‌لپه‌ای‌ها

نخل: راسته

نخلیان: تیره

زیرخانواده: Coryphoideae

تبار: Chuniophoeniceae

جنس: Nannorrhops H.Wendl.

گونه: N. ritchiana

شرایط محیط رشد:

این گیاه یکی از انواع نخل‌های مقاوم به سرما می‌باشد که می‌تواند دمای تا کمتر از منفی ۱۲ درجه سانتیگراد را تحمل کند، اگرچه برای رشد بهتر تابستان‌های بسیار گرم را ترجیح می‌دهد.

گیاه داز به صورت درختچه در بخش وسیعی از اراضی آبراهه‌ای استان‌های سیستان و بلوچستان تا هرمزگان پراکنش دارد. وسعت این جامعه گیاهی تنها در استان سیستان و بلوچستان به بالغ بر ۳۰۰۰۰۰ هکتار می‌رسد.

کاربردها:

داز در ایرافشان، سراوان، ایرانشهر و بیشه‌های انبوه به ویژه در بستر رودخانه‌ها می‌روید. داز یکی از چهار هزار نوع نخل جهان است که برای تزیین بکار می‌رود. در مکران ایران، داز چندین نوع است که مردم بومی آن را از برگ آن، استحکام و نوع آن را تشخیص می‌دهند. این درخت در زندگی مردم منطقه نقش به‌سزایی دارد و استفاده از مصنوعات درخت داز به مناطق روستایی و عشایری منحصر شده و از آن در مناطق شهری فقط برای مصارف تزئینی استفاده می‌شود.

میوه درخت داز در شهریور ماه می‌رسد که به آن کونل می‌گویند و دارای مزه‌ای شیرین و مانند خرمالو قدری گس می‌باشد.

از برگ این درخت وسایل و ابزار حصیری مختلفی در ۹۸ قلم تهیه می کنند، از جمله پُرَبند که ریسمانی کلفت و محکم برای بالا رفتن از درختان خرما است. چیلک یا هُزُبُر که به عنوان ریسمان از آن استفاده می کنند و کَتیل که ظرفی است برای جاسازی خرما با فشار و برای جلوگیری از کرم زدگی و نمازی که جانمازی حصیری است از دیگر فراورده های دازی هستند.

روستائیان و عشایر منطقه از برگ های درخت داز انواع سبد ، حصیر و زیر انداز ، کپر، کفش و طناب می سازند. سرسبز بودن این درخت در طول سال این فرصت را به مردم منطقه می دهد تا برای ساخت انواع مصنوعات همواره به برگ های سبز و تازه داز دسترسی داشته باشند.

دهواری کارشناس میراث فرهنگی ، گردشگری و صنایع دستی سراوان می گوید آموزش بافت انواع مصنوعات درخت داز در منطقه از نسل های گذشته به نسل های کنونی منتقل شده و کودکان نیز این آموزش ها را از بزرگترها می آموزند.

هنوز هم زیرانداز اغلب خانه های روستایی و عشایری بلوچستان ، از حصیرهای بافته شده این درخت است.

مردم این مناطق هنوز در فصول گرم سال از پاپوش های ساخته شده از درخت داز که در زبان محلی به آن "سَواس" گفته می شود استفاده می کنند و این پاپوش موجب خنک نگه داشتن پاها در گرمای سوزان منطقه می شود.

همچنین سبدهای بافته شده از درخت داز برای حمل و نگهداری کالاها بسیار کاربرد دارد . نوعی سبد هم از درخت داز بافته می شود که در زبان محلی به آن " سُنْد " می گویند. سند در نخلستان های منطقه کاربرد فراوانی دارد. نخلداران، خوشه های خرما را قبل از برداشت داخل سند قرار می دهند تا از گزند حشرات و پرندهگان و گردو غبار در امان بمانند.

همچنین برای این که خوشه های خرما بر اثر سنگین شدن از خوشه ها جدا نشوند نیازمند تکیه گاهی هستند که کشاورزان، خوشه های خرما را با طناب هایی به شاخه ها می بندند ، این طناب از درختان داز بافته می شود. برای بالا رفتن از درختان خرما هم به ریسمان هایی مقاوم و محکم نیاز است که این ریسمان ها هم از برگ های درختان داز ساخته می شود و تمامی کشاورزان ترجیح می دهند از طناب های بافته شده از درختان داز استفاده کنند و این طناب ها در مقابل گرمای سوزان منطقه دچار پوسیدگی نمی شود.

در واقع مصنوعات درخت داز را می توان به وسعت ۳۸هزار و ۵۵۱ هکتار نخلستان های بارور استان مشاهده کرد که از این بابت سودی هم عاید بافندگان می گردد. برخی از صنعتگران منطقه علاوه بر ساخت موارد کاربردی ، از

شاخ و برگ داز و سائل تزئینی مانند قاب ، دستبند، سبد و جعبه های کوچک و از هسته های آ تسبیح می سازند که مشتریان خاص خود را دارد.

کارشناس میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی سراوان مصنوعات درخت داز را یکی از صنایع دستی اصلی این شهرستان است که در بسیاری از نمایشگاه های داخل و خارج استان ارائه شده و مورد استقبال قرار گرفته است.

گیاه داز در جنوب ایران از جهت استفاده آن در تولید پای افزار، سفره، ریسمان و ... نیز در سطح محلی روستایی کاربرد دارد.

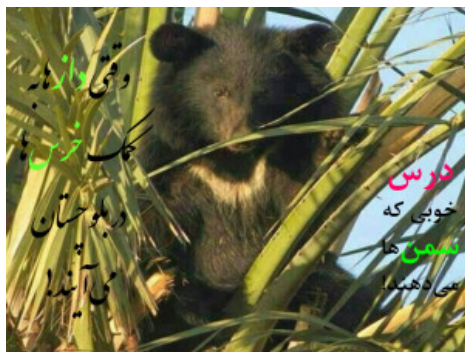

وقتی که دازباف‌ها به کمک خرس سیاه بلوچی می‌آیند!

محمد درویش مکران، خرس سیاه بلوچی، داز، دازبافت ۱۲ VIEWS ۲۰۹۳ COMMENTS

نخست آنکه

حال خرس سیاه بلوچی خوب نیست. اصلاً خوب نیست... کسی هم خبر ندارد که به درستی چند خرس سیاه دیگر در سرزمین ایران هنوز باقیمانده و نفس می‌کشند. وضعیت آنقدر نگران‌کننده است که یکی از نخستین آثار موسیقیایی گروه خورشید سیاه به مرثیه‌ای اختصاص یافت در اندوه آخرین روزهای زندگی خرس سیاه در وطن. افزون بر آن، چندین مستند ارزشمند هم با همین موضوع ساخته شد. شاید برخی از خوانندگان عزیز مهار بیابان‌زایی ندانند که خرس سیاه بلوچی دقیقاً چرا مهم است و چه کارکردی در بوم‌سازگان (اکوسیستم) شبه حاره‌ای خلیج فارس و عمانی دارد؟ در حقیقت به دلیل قلمرو گسترده زیستگاهی خرس سیاه و نیز این واقعیت که بیش از ۹۰ درصد از غذایی که می‌خورد از گیاهان و میوه‌های منطقه است، چنانچه حال خرس سیاه خوب باشد و با امنیت بتواند در زیستگاهش بخرامد، شدت برهنگی سرزمین کاهش یافته، کیفیت زادآوری و شرایط کلیماکس در رویشگاه‌های طبیعی منطقه افزایش یافته و حتی حال زنبورهای عسل هم بهتر خواهد بود. با این وجود و به رغم چنین فواید سودمندی، بسیار ناراحت‌کننده است که می‌شنویم از شمار افراد این گونه شتابان در حال کاسته شدن است و تأسف‌بارتر آنکه اغلب مردم محلی ساکن در زیستگاه خرس سیاه نمی‌دانند که اگر خرس‌ها از سرزمین‌شان بروند، نشانه‌ی بدشگونی است که خبر از تعجیل در مهاجرت اجباری‌شان دارد.

دوم اینکه

داز، نام محلی یک گونه‌ی گیاهی – *Nannorrhops ritchiana* – است که دارای جنسیت ماده بوده و به آن نخل ایرانی یا نخل پاکوتاه یا نخل وحشی هم می‌گویند. در حقیقت به تعبیری طنزآلود! داز همان دلبر است که مردمان بلوچستان به کوشکی‌اش می‌گویند: پورک. حاصل هماغوشی داز و پورک هم در وجود میوه‌ای شیرین با طعمی گس‌مانند چون خرمالو تبلور می‌یابد که کونل صدایش می‌زنند. با این وجود، آنچه داز را محبوب بوم‌نشینان مکران – یکی از عمده‌ترین زیستگاه‌های خرس سیاه بلوچی در استان‌های بلوچستان و هرمزگان – کرده است، نه فقط میوه‌اش – که خوراک مورد علاقه‌ی خرس سیاه هم هست – که ۹۸ محصولی است که از این بانوی هموطن

بدست می‌آید. انواع و اقسام ریسمان‌ها، ظروف، حصیر و حتی دانه‌ی تسبیح در شمار محصولات است که به رونق اقتصاد محلی کمک کرده و پیشه‌ای دیرینه به نام دازباف را بوجود آورده است.

و سوم:

اینک اما چند تشکل مردم‌نهاد محیط زیستی مثل نجوای زمین و طرح بلوچ باف (هادی فهیمی) با تعامل با چند سمن همراه در استان‌های هرمزگان و سیستان و بلوچستان کوشیده‌اند تا به کمک دازباف‌ها، خرس سیاه بلوچی را از خطر انقراض کامل نجات دهند؛ خرسی که هم‌اکنون در سیاه‌ی سرخ IUCN قرار گرفته و هیچ اطلاع مستندی از شمار افراد این گونه در ایران وجود ندارد.

اما چگونه؟

پرسشی که یافتن پاسخی بر آن، می‌تواند چراغ راهی برای دیگر سمن‌های محیط زیستی باشد تا از این شیوه برای کمک به پایداری طبیعت وطنی که دوست دارند، بهره گرفته و ضمن تبدیل تعارض به تعامل جامعه‌ی محلی با طبیعت، سرزمینی آباد را بسازند و پاس دارند.

ماجرای این قرار است که سهم قابل توجهی از سرگین خرس سیاه را همین بقایای میوه و بذر داز تشکیل می‌دهد. در حقیقت میوه و بذر درختچه داز بسیار مورد علاقه خرس سیاه است و طی فرآیندی که توسط آنزیم‌های قدرتمند در معده‌ی خرس رخ می‌دهد، این ماده در قلمرو گسترده‌ی زیستی خرس سیاه منتشر شده و بدین ترتیب زادآوری طبیعی نخل ایرانی امکان پذیر می‌شود.

درس بزرگی که بدین ترتیب جامعه‌ی محلی مستقر در زیستگاه خرس سیاه فرا گرفت آن است که نه تنها به خرس سیاه نباید به صورت یک تهدید بنگرند، بلکه اگر می‌خواهند حال جیب‌شان خوب بماند و حرف روستایی‌شان همچنان رونق داشته باشد، باید بکوشند تا خرس سیاه بلوچی هم بتواند با امنیت در زیستگاه خود به زندگی‌اش ادامه دهد.

امید است که دیگر تشکل‌های مردم‌نهاد هم از چنین شیوه‌ای تبعیت کرده و با نمایش ملموس سودمندی‌های بوم‌سازگان (اکوسیستم) ها، تجربه مثبت تعامل جامعه‌ی محلی با طبیعت در بلوچستان، کم‌جان، گل سفید، قره قشلاق، گندمان، میان‌دشت، حسین آباد سریش، منصورآباد رفسنجان، مهریز یزد، کانی‌بازان و ... را تکرار کنند تا هم حاکمیت دریابد که چرا باید به سمن‌ها اعتماد کرده و وظایف خود را برون‌سپاری کند و هم جامعه‌ی محلی دریابد که چرا حمایت از ماندگاری زیستمدان طبیعت، به نفع پایداری باکیفیت و رفاه واقعی زندگی آنهاست.

بخشی از متن بررسی علل ترجیح غذایی سوسک سر خرطوم‌ی حنایی خرما Rhynchophorus ferrugineus Oliv :

سرخرطوم‌ی حنایی خرما، *Rhynchophorus ferrugineus Oliv* از آفات خطرناک نخيلات گوناگون در آسيا، شما آفريقا و جنوب اروپا می باشد. در حال حاضر این حشره جزو آفات قرنطینه داخلی ایران است که خسارت آن به شهرستان سراوان (استان سیستان و بلوچستان) محدود می شود. همچنین با توجه به تحقیقات انجام شده، رقم مضافتی به عنوان مطلوب ترین میزبان برای این آفت شناسایی شده است. در طول سال های ۷۹ - ۱۳۷۸، آزمایش های متعددی در زمینه ترجیح غذایی سرخرطوم‌ی حنایی خرما روی ۵ رقم خرما شامل مضافتی، ربی، هلیله، زردان، پیمازو و گیاه نخل وحشی با نام علمی *Nannorrhops ritchiana (Griff) Aitch.* انجام شد. بر اساس نتایج بدست آمده، بیشترین درصد مرگ و میر لاروی در رقم زردان و گیاه نخل وحشی و کمترین آن در مضافتی و هلیله بوده و حداکثر تلفات شفیرگی در نخل وحشی به ثبت رسید. حداکثر و حداقل درصد ظهور حشرات کامل به ترتیب در مضافتی و نخل وحشی مشاهده شد. همچنین طولانی ترین دوره رشد و نمو سرخرطوم‌ی حنایی در رقم زردان و کوتاهترین آن در ارقام هلیله و مضافتی بود. بیشترین میزان تخم ریزی روزانه در مضافتی و کمترین آن در زردان مشاهده گردید. جهت بررسی علل ترجیح غذایی، بافت آوندی ارقام مختلف تجزیه و مقادیر وزن خشک، فیبر خام، قند و چربی کل و ۱۲ عنصر غذایی اندازه گیری شد. تجزیه و تحلیل به روش رگرسیون گام به گام نشان داد که اثرات متقابل بین ترکیبات غذایی مختلف روی عوامل رشد و نمو سرخرطوم‌ی حنایی خرما تاثیر می گذارد و در بین ترکیبات غذایی فوق، نقش افزایش قند میزان تلفات آفت کاهش و درصد ظهور حشرات کامل و نیز میزان تخم ریزی روزانه افزایش می یابد. در حالی که افزایش کلسیم موجب کاهش رشد حشره و افزایش تلفات آن و در نتیجه منجر به مهار کردن رشد و نمو آفت می شود.

با سپاس و تقدیم احترام

دی ماه ۱۳۹۸ خورشیدی